

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Gearwurkingstrajekt Fryske Taal en Kultuer (GFTK)

Contouren van een kennisagenda

Kuiken, F.; IJssennagger-van der Pluijm, N.

Publication date

2022

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kuiken, F., & IJssennagger-van der Pluijm, N. (2022). *Gearwurkingstrajekt Fryske Taal en Kultuer (GFTK): Contouren van een kennisagenda*. Provincie Fryslân.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Gearwurkingstrajekt Fryske Taal en Kultuer (GFTK): Contouren van een kennisagenda

Folkert Kuiken & Nelleke IJssennagger-van der Pluijm

Augustus 2022

Inhoud

1. Inleiding	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Chronologie	3
1.3 Missie en visie	4
1.4 Werkgroepen en themagroepen	6
1.5 Kennisinfrastructuur in Wales, Baskenland en Sápmi	7
2. Naar een kennisagenda	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Taal en technologie	11
2.3 Sociolinguïstisch onderzoek	14
2.4 Identiteit	18
2.5 Kennisportaal	21
2.6 Voorlopige opbrengst	23
3. Vervolg	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Langetermijnvisie	25
3.3 Financiering	26
3.4 Organisatorische structuur	26
3.5 Samenwerking en communicatie	27
3.6 Samenvattend	27
Bijlage: Geraadpleegde beleidsnotities en andere documenten	29

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In 2020 is door de Provinsje Fryslân het Gearwurkingstraject Fryske Kennisynfrastruktuer gestart met als doel een kennisagenda op te stellen voor het Fries in onderzoek, onderwijs en maatschappij, en op het gebied van Friese identiteit, cultuur, erfgoed, geschiedenis en literatuur. Dit gebeurde in navolging van een besluit van Provinciale Staten d.d. 18 december 2019 naar aanleiding van aanbevelingen door de *Taskforce Fryske Akademy*. Deze taskforce signaleerde ‘een gebrekkige samenwerking tussen de onderzoeksinstituten in de regio’, met als advies: ‘blijvende samenwerking met andere (wetenschappelijke) instellingen en organisaties op (inter)nationaal niveau’. De Provinsje Fryslân is aangeraden een eigen kennis- en wetenschapsbeleid te ontwikkelen en ‘samenwerking in één academisch netwerk’ te stimuleren en de directeur-bestuurder van de Fryske Akademy kreeg als opdracht om in dat kader een intentieverklaring voor efficiëntere samenwerking tussen de instellingen te entameren. Met de instelling van het Gearwurkingstraject is aan die aanbeveling gehoor gegeven. Wat de benaming van het netwerk betreft dekte de algemene aanduiding Gearwurkingstraject Fryske Kennisynfrastruktuer niet volledig de lading en is deze versmald tot Gearwurkingstraject Fryske Taal en Kultuer (GFTK). Dit is ook de benaming die in de rest van dit document gehanteerd wordt.

1.2 Chronologie

De start van het GFTK vond plaats op 19 oktober 2020. Naast medewerkers van de Provinsje Fryslân waren voor dit overleg vertegenwoordigers van door de provincie gefinancierde instellingen op het gebied van kennisinfrastructuur uitgenodigd, namelijk: Afûk, Fries Sociaal Planbureau, Fryske Akademy, NHL Stenden Hogeschool, Rijksuniversiteit Groningen, RuG Campus Fryslân en Tresoar. Vertegenwoordigers van deze instellingen vormen samen met de gedeputeerde van de Provinsje Fryslân het zogeheten Rûnetafelpetear. Omdat DINGtiid bezig was met een adviesrapport over de kennisinfrastructuur van het Fries sloot bij de startbijeenkomst tevens een vertegenwoordiger van deze organisatie aan. In de daaropvolgende bijeenkomst van 1 december 2020 is gekozen voor een werkgroepenstructuur onder leiding van een kernteam. Om een goede afspiegeling van het veld te garanderen – dat wil zeggen de hele keten van fundamentele kennismakers tot

kennisgebruikers – is besloten daarin ook vertegenwoordigers van andere organisaties voor te benaderen, te weten: Cedin, Fers, Fries Museum, SFBO en Universiteit van Amsterdam. Op 2 maart 2021 zijn vervolgens vier werkgroepen en hun trekkers geïnstalleerd (zie § 1.4), gevolgd door een kernteam op 25 juni 2021 met Folkert Kuiken (emeritus hoogleraar Universiteit van Amsterdam) als voorzitter, Nelleke IJssennagger-van der Pluijm (directeur-bestuurder Fryske Akademy) als vice-voorzitter en een ambtenaar van de provincie als secretaris. Het kernteam heeft een visietekst opgesteld die op 26 oktober 2021 aan de leden van het Rûnetafelpetear is voorgelegd. Hun opmerkingen zijn meegenomen in de bijgestelde visietekst die op 10 december 2021 door alle betrokkenen is vastgesteld. Op deze bijeenkomst zijn naast de werkgroepen themagroepen in het leven geroepen (zie § 1.4). De eerste bevindingen van de themagroepen zijn op 9 mei 2022 in het Rûnetafelpetear besproken. De daarop bijgestelde verslagen van de themagroepen zijn verwerkt in het huidige document dat op 30 augustus 2022 bij het Rûnetafelpetear voor bespreking ter tafel ligt.

1.3 Missie en visie

Op een oppervlakte van nog geen 5800 km² neemt Fryslân met zijn geschiedenis, taal en cultuur een unieke positie in. Het is belangrijk om die te bestendigen en te versterken. Tegelijkertijd gaat het om opgaven die ook elders spelen en die om oplossingen vragen waar ook andere (Europese) regio's hun voordeel mee kunnen doen. De dubbelrol die Fryslân daarin kan vervullen wordt niet volledig benut. Door met elkaar samen te werken op dat punt kan die positie worden versterkt.

In het GFTK staan de bestudering van het Frysk, de Frisistyk an sich in al zijn facetten en de ontsluiting van alle varianten op het gebied van taal en cultuur in Fryslân voorop. Daarmee staan de intrinsieke waarde van de tweede rijkstaal en de daaraan verbonden dimensies en contexten centraal. Alle andere onderwerpen zijn hier in meer of mindere mate van afgeleid, onderwerpen die vanuit alle betrokken partijen en individuen worden aangedragen en vaak verder reiken dan het GFTK en de provinciale grenzen. Van hieruit wordt – met de blik gericht op provinciale kaders – gekeken waar zich inhoudelijke raakvlakken tussen de instellingen bevinden. Juist op die punten kunnen de instellingen elkaar versterken, want ondanks de verschillen in doelstelling, insteek en perspectief is hun gemeenschappelijke

deler het streven naar welzijn en welbevinden van Fryslân en zijn inwoners. In het bestuursakkoord 2019-2023, getiteld *Geluk op 1*, is dat samengevat in de term 'brede welvaart'. Het GFTK sluit daar naadloos bij aan: taal en cultuur vormen het sociale cement van de samenleving en naast basisvoorwaarden als gezondheid, veiligheid en huisvesting, bepalen zij in grote mate de identiteit van mensen en de mate waarin zij zich gelukkig en welvarend voelen. Dat leidt tot de hierna volgende missie.

Missie

Het Gearwurkingstrajekt Fryske Taal en Kultuer (GFTK) streeft naar het bevorderen van kennis over het Fries, de geschiedenis en cultuur van Friesland door in nauwe samenwerking met elkaar nieuwe projecten op te zetten en de uitkomsten daarvan voor een breed publiek beschikbaar te stellen en bruikbaar te maken.

De weg daarnaartoe wordt op het gebied van taal en cultuur voorbereid door het GFTK met een daartoe opgestelde kennisagenda. De determinanten van de kennisagenda staan verwoord in onderstaande visie.

Visie

Bij het Gearwurkingstrajekt Fryske Taal en Kultuer (GFTK) en de daaraan gekoppelde kennisagenda staan de toekomst van Fryslân, het Fries en de frisistyk in brede zin voorop. De bij het netwerk aangesloten instellingen gaan door middel van *co-creatie* op zoek naar hun *gedeelde ambities* op dit punt. Vereist daarvoor zijn *verbinding* en *samenwerking*, waarbij *openheid*, *vertrouwen* en *transparantie* centraal staan. Belangrijk is een *breed draagvlak* voor de kennisagenda, waarbij onderzoek is ingegeven door *maatschappelijke relevantie* en er aandacht is voor *disseminatie* en *valorisatie* van resultaten. De kennisagenda betreft zowel de *korte* als de *lange termijn*. Van successen op korte termijn gaat een stimulerende werking uit; op de lange termijn wordt gezocht naar *duurzame* oplossingen voor bestaande of nieuwe vraagstukken. Om voortdurend te kunnen inspelen op nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen, waaronder digitalisering en andere technologische ontwikkelingen, zijn *dynamiek* en *flexibiliteit* nodig. Dat betekent een voortdurende zoektocht naar *nieuwe onderzoeksthema's* en een prominente plaats voor

internationalisering op de agenda. Een duidelijke *focus* en een efficiënte *regie* zijn daarbij van essentieel belang.

Het dynamische en flexibele karakter van het GFTK betekent dat afhankelijk van het betreffende onderzoeksthema contact en samenwerking worden gezocht met verschillende partijen en dat in voortdurend wisselende samenstellingen aan een bepaald onderwerp of thema wordt gewerkt. Daarnaast dient het belang van adequate regievoering te worden benadrukt: zonder regie die buiten de individuele instellingen ligt, is afstemming op het gebied van facilitaire efficiëntie tussen de betrokken instellingen moeilijk haalbaar.

1.4 Werkgroepen en themagroepen

Binnen het GFTK zijn vier werkgroepen geformeerd, ieder met een eigen focus:

1. Friese taal in het onderwijs en de voorschoolse periode (trekker: Joana Duarte, NHL Stenden);
2. Friese taal in de maatschappij en de openbare ruimte (trekker: Mirjam Vellinga, Afûk);
3. Friese regionale identiteit, cultuur, erfgoed, geschiedenis en literatuur (trekker: Ernst Bruinsma, Afûk);
4. Facilitering (trekker: Sandra van Gaalen, Fers).

In deze werkgroepen zitten vertegenwoordigers van zowel onderzoeks-, beleids-, ondersteunings- als uitvoeringsinstanties. De gedachte daarachter is dat vanuit elk van deze geledingen prangende (onderzoeks)vragen en ideeën voor oplossingen naar voren kunnen komen. Juist die inhoudelijke samenwerking en co-creatie tussen verschillende partijen leiden tot betere inzichten en probleemstellingen. Door vast te stellen welke kennis reeds beschikbaar is en waar zich nog kennishiaten bevinden, kunnen kennisvragen geformuleerd worden die leiden tot speerpunten van onderzoek voor de kennisagenda. Is het betreffende onderzoek eenmaal afgerond, dan kunnen de praktische implicaties daarvan door de ondersteunende en uitvoerende instellingen ten uitvoer worden gebracht. Met uitzondering van de vierde werkgroep die vooral een ondersteunende rol heeft, onderscheiden de eerste drie werkgroepen zich duidelijk van elkaar door verschillende inhoudelijke lijnen. Het is belangrijk de werkgroepen in deze dan wel gewijzigde vorm langdurig te continueren, zodat zij op de lange termijn invulling kunnen geven aan de kennisagenda.

In tegenstelling tot de werkgroepen richten de themagroepen zich vooral op de korte termijn. In een eerste inventarisatieronde van de werkgroepen zijn werkgroepoverstijgende onderwerpen naar voren gekomen die op korte termijn nader uitgewerkt kunnen worden. Met dat doel zijn de themagroepen in het leven geroepen. Hieronder volgen de onderwerpen c.q. themagroepen met hun kwartiermakers:

1. Taal en technologie (kwartiermakers: Jelske Dijkstra, Fryske Akademy; Frank Hopwood, RuG Campus Fryslân; Hans van de Velde, Fryske Akademy);
2. Sociolinguïstisch onderzoek (kwartiermakers: Joana Duarte, NHL Stenden; Hans van de Velde, Fryske Akademy);
3. Identiteit (kwartiermakers: Erik Betten, zelfstandig onderzoeker; Dirk Postma, Fries Sociaal Planbureau);
4. Kennisportaal (kwartiermaker: Sandra van Gaalen, Fers).

1.5 Kennisinstructuur in Wales, Baskenland en Sápmi

Voordat we overgaan naar de opbrengsten van de verschillende subgroepen loont het de moeite om na te gaan hoe de kennisinstructuur in soortgelijke minderheidsregio's eruit ziet. We maken daarbij gebruik van de rapportage van Kingma (2022), die vanuit de opleiding Europese Studies aan NHL Stenden als stagiair aan het GFTK verbonden was en in dat kader vergelijkend onderzoek heeft gedaan naar de kennisinstructuur van drie andere minderheidstalen in Europa, te weten het Welsh in Wales, het Baskisch in Spaans Baskenland en de Sámitalen in het Noorse, Zweedse, Finse en Russische Sápmi. In het rapport worden vier conclusies geformuleerd, inclusief aanbevelingen. In wat volgt bespreken we deze kort.

1. Het belang van een langetermijnvisie, concrete doelstellingen en maatregelen, en het stellen van prioriteiten

Taalplanning en taalbeleid zijn geen processen van korte duur. Dat maakt dat er een langetermijnvisie nodig is. Een collectieve ambitie creëert draagvlak onder de betrokkenen. Het is belangrijk dat iedereen daar een bijdrage aan kan leveren en dat de gemeenschap in een toekomstvisie wordt meegenomen. Een concrete doelstelling voor de lange termijn spreekt tot de verbeelding. Een slogan als 'meer aandacht voor het Fries' doet dat niet, is

niet concreet genoeg en niet meetbaar. Dat geldt wel voor de ambitie van Wales dat beoogt dat in 2050 een miljoen mensen Welsh spreken. Verder is het belangrijk om lacunes met betrekking tot de kennisinfrastructuur te signaleren en onderzoeksprioriteiten vast te stellen. Voor de korte termijn zijn sectorgebonden plannen van belang, zodat regelmatig successen gevierd kunnen worden die aansporen tot verdere acties. Puntsgewijs zijn de aan taalbeleid en -planning gekoppelde aanbevelingen de volgende:

- formuleer concrete ambities en doelstellingen voor de lange termijn;
- formuleer kortetermijndoelstellingen om naar de langetermijnambitie toe te werken;
- zet strategische lijnen uit;
- formuleer sectorbreed taalbeleid;
- houd rekening met, en kom tegemoet aan, lokaal variërende omstandigheden;
- durf ambitieuze doelstellingen te formuleren.

2. De beschikbaarheid van faciliteiten en hulpbronnen

Taaltechnologie en digitale hulpbronnen zijn van cruciaal belang voor het versterken van de positie van een taal. De beschikbaarheid van digitale middelen als spelling- en grammaticacheckers, digitale woordenboeken en vertaalmachines maken het voor gebruikers makkelijker om zich van een taal te bedienen. Dat stimuleert het gebruik van de taal, zowel voor mensen die de taal van huis uit spreken als voor degenen die de taal willen leren. Een centrale digitale infrastructuur kan een belangrijke bijdrage leveren aan het slechten van obstakels die sprekers van een minderheidstaal ervaren bij het gebruik van de taal in bijvoorbeeld schriftelijk en/of digitale correspondentie en interne communicatie op de werkvloer. Waar mogelijk kan met andere regio's worden samengewerkt. De overheid zou bij het formuleren van strategische lijnen en een ambitie voor de lange termijn de ontwikkeling van taaltechnologie als kernprioriteit moeten aanwijzen, daar een passend budget voor moeten reserveren en ervoor zorgen dat deze digitale hulpmiddelen op een centrale plaats beschikbaar zijn. Samengevat luiden de aanbevelingen op het gebied van faciliteiten en hulpbronnen als volgt:

- zorg voor een voldoende en structurele investering in taaltechnologieën in digitale hulpbronnen;

- maak alle beschikbare taaltechnologieën en digitale hulpmiddelen beschikbaar op een centrale locatie;
- monitor de naleving van het overeengekomen taalbeleid;
- vergroot de grensoverschrijdende samenwerking met andere minderheidsregio's.

3. *Financiering*

De versterking van de positie van een minderheidstaal is een proces van lange adem. De uitvoering van langetermijnplannen is moeilijk te realiseren als er jaarlijks, of met grote regelmaat, een nieuw budget moet worden vastgesteld. De formulering van een langetermijnambitie hoort daarom gepaard te gaan met een structureel budget. Uit gesprekken met stakeholders in Wales, Baskenland en Sápmi is naar voren gekomen dat projectfinanciering vanuit Europese fondsen lastig is. Ondersteuning is daarbij gewenst. In Fryslân kan die ondersteuning geboden worden door de *Friese Projectenmachine* en in de vorm van *Europe Ready Fryslân*. De aanbevelingen betreffende overheids gelden en Europese subsidies zijn daarom:

- zorg voor een structurele financiering van taalplanning/taalpromotie;
- veranker een platform dat actoren ondersteunt en begeleidt bij de aanvraag van Europese subsidies en bij de aanmelding voor Europese projecten.

4. *De dynamiek tussen overheid en betrokken actoren*

In Baskenland en Wales bekleedt de overheid een centrale positie in de taalinfrastructuur: deze stelt de kaders, formuleert ambities en stelt daarvoor middelen ter beschikking (in Sápmi is de situatie ingewikkelder, omdat daar vier landen bij betrokken zijn). Het is aan overige betrokkenen om het beleid tot uitvoer te brengen. Om dat in goede banen te leiden is een organische samenwerking tussen overheid en uitvoerenden gewenst. Dat betekent dat bij de ontwikkeling en implementatie van beleid actoren mee kunnen praten en beslissen. Voor de overheid is daarom niet alleen een sturende, maar ook een verbindende rol weggelegd. Communicatie staat daarbij centraal, waarbij op regelmatige momenten kennisdeling en -uitwisseling plaatsvinden en nieuwe ideeën en ervaringen met elkaar worden besproken. Vandaar de laatste twee aanbevelingen:

- zet in op een organische samenwerking;

- besteed aandacht aan efficiënte communicatie.

In wat volgt schetsen we voor de vier themagroepen de context van waaruit ze hebben gewerkt, de doelstellingen die ze nastreven en een aanzet tot de weg daarnaartoe.

2. Naar een kennisagenda

2.1 Inleiding

De discussies die in de themagroepen zijn gevoerd sluiten aan bij de uitkomsten van het internationaal vergelijkende onderzoek van Kingma (2022). Daarin kwam taaltechnologie als kernprioriteit naar voren en werd het belang benadrukt van een centrale digitale infrastructuur, in lijn met de ontwikkeling van een kennisportaal. Daarnaast werden een langetermijnvisie, concrete doelstellingen en het stellen van prioriteiten als kernbegrippen aangemerkt. Hoewel de themagroepen – zoals eerder aangegeven – gevraagd was zich in eerste instantie op de korte termijn te richten, heeft het overleg binnen de groepen zoveel opgeleverd dat daaruit soms ook lijnen voor de lange termijn zijn voortgekomen. In wat volgt worden de belangrijkste opbrengsten van de themagroepen gepresenteerd. De volledige verslagen van de groepen zijn op aanvraag beschikbaar .

2.2 Taal en technologie

Context

Op technologisch vlak kan de toestand van het Fries als gemengd worden gekarakteriseerd. Enerzijds verkeert het Fries, in vergelijking met andere minderheidstalen (met ongeveer hetzelfde aantal sprekers), in een redelijk goede positie. In vergelijking met andere rijkstalen is de situatie van het Fries daarentegen zorgwekkend te noemen. De huidige infrastructuur lijdt onder snelle technologische veroudering, onzekere en tijdelijke financiering, schaarse expertise en gaat gebukt onder een gebrek aan goede corpora en trainingsets, aan regie en coördinatie, en aan een brede, toekomstgerichte visie op technologie, maatschappij en Fries. Voor Friestaligen zijn verschillende online middelen beschikbaar. Deze vormen een belangrijke poot van de huidige infrastructuur voor de Friese spraak- en taaltechnologie. De Fryske Akademy was bij veel van deze hulpmiddelen betrokken, al dan niet in samenwerking met andere partijen (CLST: Centre for Language and Speech Technology Radboud Universiteit Nijmegen, Gridline, Humain'r, RuG Campus Fryslân). Voorbeelden van digitale hulpmiddelen zijn een wetenschappelijk grammatica (*Taalportaal*), een wetenschappelijk historisch woordenboek (*Wurdboek fan de Fryske taal*), een spraakherkenner (*FAME*), een spraaksynthesesysteem (*Tekst-nei-spraak*) en het portaal *Frysker.nl* met als opties *sykje* (zoeken), *hifkje* (controle) en *oersetsette* (vertalen). Technologie is een cruciaal middel om het

gebruik van het Fries te stimuleren door burgers optimaal de kans te geven het Fries te gebruiken en te leren en er op die manier voor te zorgen dat het Fries zich in een breed spectrum aan domeinen in de snel veranderende maatschappij kan ontwikkelen.

Doelstellingen

De doelstellingen op het gebied van taal en technologie voor het Fries zijn de volgende.

1. De technologie ontwikkelen en beschikbaar stellen die nodig is om alle inwoners van Fryslân, Friestalig of niet – uit alle generaties – optimaal de kans te geven en te stimuleren het Fries te gebruiken en te leren, en op die manier bij te dragen aan hun gevoel van welbevinden.
2. Friese tekst en spraak en de technologische hulpmiddelen duurzaam toegankelijk maken voor Friestaligen en anderstaligen, voor ontwikkelaars en voor onderzoekers.
3. In Fryslân de kennis en vaardigheden ontwikkelen die nodig zijn op het gebied van technologie en Fries.

Bij het realiseren van deze doelstellingen vormen gebruikerswensen en maatschappelijke uitdagingen het uitgangspunt voor de kennisagenda, met als kernbegrippen participatie, inclusie en welbevinden. Infrastructuur en technologie worden zoveel mogelijk in Fryslân ontwikkeld en beheerd, maar samenwerking met partners uit binnen- en buitenland en met commerciële partners wordt gestimuleerd. De ontwikkeling van de infrastructuur wordt ingebed in een duurzame institutionele omgeving, onder een aantal duidelijk afgebakende voorwaarden, zoals opslag, ontsluiting, onderhoud en beheer volgens internationale standaarden (FAIR principes) en met in Fryslân in opleiding zijnde taalexperts en -ontwikkelaars.

Technieken

Wil Fryslân meegaan in de vaart der volkeren dan is het belangrijk om de ontwikkelingen op het gebied van taal- en spraaktechnologie nauwgezet te volgen en na te gaan welke technieken er voor andere talen beschikbaar zijn en of die toepasbaar en nuttig zijn in de Friese context. Het gaat daarbij om instrumenten op het gebied van *spraaksynthese* (omzetting van tekst naar spraak, *text-to-speech* ofwel TTS), *spraakherkenning* (met als bekendste toepassing automatische spraakherkenning ofwel ASR: *automatic speech*

recognition), *Machine Translation* (MT, automatische omzetting van een tekst in de ene taal naar de andere), *Natural Language Processing* (NLP of toegepaste computationele taalkunde, waaronder taamodellering) en *Automatic Social Presences* (ASPs, met een scala van toepassingen, variërend van automatische telefoonbeantwoorders tot zorgrobots). Voor veel applicaties moet van verschillende instrumenten gebruik worden gemaakt, zoals bij een virtuele assistent die moet kunnen verstaan (spraakherkenning) en praten (spraaksynthese). Bovendien moet er voortdurend werk worden gemaakt van het samenstellen van corpora, omdat automatische spraakherkenningsmodellen het beste werken wanneer ze worden getraind op domeinspecifieke gegevens.

Quick wins voor de korte termijn

Op korte termijn is het mogelijk enkele ontwikkelingen te realiseren die relatief weinig investering vergen om ze te verwezenlijken, terwijl ze het publiek duidelijke voordelen bieden. We noemen hier – in willekeurige volgorde – enkele van deze *quick wins*:

- het verbeteren van spraakherkenner *FAME* op basis van het best presterende systeem Wav2Vec 2.0 (kosten: 25k€);
- tweetalig zoeken voor alle Friese organisaties en Friezen (kosten back-end 95k€, onderhoudskosten 10k€ per jaar);
- toepassing van Fries-Nederlandse spraakherkenning bij (plots)doven en slechthorenden;
- het beschikbaar stellen van nieuwe Friese spraaksynthese door middel van *text-to-speech*;
- Friese versies van bestaande Nederlandse onderwijstools.

Voor een toelichting op deze projecten is het aanvullende document *Quik-Wins Taal en Technologie* op aanvraag beschikbaar.

Plannen voor de lange termijn

Op lange termijn kunnen de investeringen in de ontwikkeling en invoering van technologieën die al beschikbaar zijn voor wereldtalen als Engels, Mandarijn en Spaans worden gepland. Het gaat daarbij vooral om ontwikkelingen op het gebied van taalmodellering, spraaksynthese en spraakherkenning, zoals spraaksyntese in streektalen als het Bildts en Stellingwerfs, automatische herkenning van spraak van Friese ouderen, dialoogsystemen en inzet van zorgrobots of voice assistants. Een toelichting op deze voorbeelden en

mogelijkheden is te vinden in het document *Taal en Technologie in Fryslân* dat op aanvraag beschikbaar is. Deze voorbeelden maken duidelijk dat voor de realisatie van deze toepassingen voortdurend werk moet worden gemaakt van het samenstellen van corpora en dat de digitale infrastructuur, net zoals die voor wegen, spoorlijnen of vliegverkeer, regelmatig moet worden onderhouden en telkens aangepast aan de snel veranderende gebruikssituaties.

2.3 Sociolinguïstisch onderzoek

Context

Door het ondertekenen van het Europees Handvest voor Regionale en Minderheidstalen hebben de Rijksoverheid en de provincie Fryslân de zorgplicht voor de Friese taal en cultuur op zich genomen: zij zijn samen verantwoordelijk voor het beschermen van de Friese taal en cultuur en voor de stimulering van het Fries. Sociolinguïstisch onderzoek draagt bij aan het vergroten van de kennis omtrent het gebruik van het Fries in zowel het onderwijs als in de openbare ruimte, waardoor het Fries zo optimaal mogelijk beschermd en bevorderd kan worden. In het sociolinguïstisch onderzoek rondom de Friese taal en cultuur wordt optimaal gebruik gemaakt van het natuurlijk 'laboratorium Fryslân', waarbij rekening wordt gehouden met de (relatie met) de andere in Fryslân gesproken variëteiten en streektalen. Ook staat het onderzoek in verbinding met de brede internationale context waarin andere minderheidstalen in een meertalige context functioneren en is het een belangrijke bron voor een wetenschappelijk gefundeerd taalbeleid in Fryslân en de ontwikkeling van taalhulpmiddelen en handvatten voor de praktijk. Daarbij moet worden ingezet op baanbrekend theoretisch en methodologisch vernieuwend onderzoek voor het versterken van de frisistiek als wetenschapsgebied, het uitbouwen van nationale en internationale wetenschappelijke netwerken waarin de Friese kennisinstellingen actief zijn, en het verwerven van externe onderzoeksfinanciering. Vanuit dat oogpunt is het van belang de kennisagenda Friese taal en cultuur te relateren aan de nationale wetenschapsagenda (NWA).

Doelstellingen

Met het uitvoeren van sociolinguïstisch onderzoek wordt beoogd onderstaande vier doelstellingen te verwezenlijken.

1. Kennis genereren en overdragen die nodig is om (1) alle inwoners van Fryslân, Friestalig of niet – uit alle generaties – optimaal de kans te geven het Fries te gebruiken en (op hoog niveau) te leren, en op die manier bij te dragen aan hun identiteit en gevoel van welbevinden; (2) organisaties, instanties en beleidsmakers ondersteuning te bieden bij het ontwikkelen en implementeren van een gefundeerd taalbeleid.
2. Frisistiek inhoudelijk vernieuwen en bijdragen aan het bereiken van theoretische, praktische en methodologische doorbraken.
3. Kennis en vaardigheden duurzaam overbrengen op nieuwe generaties frisisten (studenten, jonge, midcareer- en senioronderzoekers), zowel op lokaal als op internationaal niveau.
4. Verbinding versterken tussen fundamenteel en toegepast onderzoek op het gebied van de frisistiek.

Kerngebieden

Voor het verwezenlijken van deze doelstellingen wordt het sociolinguïstisch onderzoek opgedeeld in vijf kerngebieden, die hieronder worden gekarakteriseerd.

1. De staat van het Fries: monitoring van gebruik en vitaliteit van het Fries

Over het algemeen is er behoefte aan meer inzicht in en kennis over taalgedrag en taalgebruik van de inwoners van Fryslân. Daarbij gaat het om vragen als: Wanneer en waarom gebruiken Friezen welke taal? Welke factoren zijn daarbij in het geding? Hoe kun je taalgedrag beïnvloeden? Welke interventies werken? Op deze vragen omtrent taalgedrag en taalsituaties zijn nog geen afdoende antwoorden. Die kunnen er komen door het uitvoeren van terugkerende taalsurveys in cycli van tien jaar. Dergelijk iteratief longitudinaal onderzoek levert relevante data op over taalvitaliteit en -gebruik, in relatie tot taalvaardigheid, economie, gezondheid en welbevinden. Een en ander kan worden uitgevoerd met behulp van Panel Fryslân, scans van het Fries Sociaal Planbureau en een online platform van de Fryske Akademy.

2. Variatie en verandering in de kenmerken van het gesproken en geschreven Fries (en de andere in Fryslân gesproken variëteiten)

Voor het in kaart brengen van variatie in gesproken en geschreven Fries kan een corpus Fries worden opgesteld. Een dergelijk corpus is tevens van belang voor de ontwikkeling van taaltechnologie en artificiële intelligentie op het gebied van het Fries en kan zowel synchroon als diachroon voor wetenschappelijk onderzoek worden gebruikt. Daarnaast is er behoefte aan de ontsluiting en onderzoek van historische corpora. Deze zijn in de eerste plaats onmisbaar voor het begrijpen van hedendaagse ontwikkelingen. In de tweede plaats kunnen we hierdoor meer (inter)nationale wetenschappelijke aandacht genereren voor (bronnen in) de vierde West-Germaanse taal en zo de verdere ontwikkeling van de historische sociolinguïstiek van het Fries bevorderen, in samenwerking tussen historici, letterkundigen en sociologen, en in relatie met het thema identiteit. Verder moet er een sterkere focus op spraak komen, een achtergebleven onderzoeksterrein in de frisistiek, ondanks het feit dat het Fries vooral als gesproken taal functioneert en van cruciaal belang is voor spraakherkenning (zie § 2.2).

3. Taalattitudes

Taalattitudes zijn cruciaal voor het leren en gebruiken van talen, vooral als het gaat om minderheidstalen. Er is behoefte aan onderzoek naar wat Friezen (Fries- en niet-Friestalig) in de samenleving vinden van de Friese taal en cultuur en van het gebruik van Fries in specifieke professionele contexten, zoals het onderwijs, de zorg, enzovoort. Daarbij gaat het ook om attitudes ten opzichte van variëteiten van het Fries en om de relatie tussen norm en variatie zichtbaar te maken in zowel geschreven als gesproken Fries. Verder is onderzoek gewenst naar de rol van attitudes bij taalverandering, over specifieke attitudes van verschillende groepen Friezen (nieuwe sprekers, oud vs jong, laag- vs hoogopgeleid, ruraal vs urbaan, enzovoort), over de rol van taalattitudes voor de vitaliteit van het Fries en andere variëteiten, en over hoe taalattitudes worden verworven en kunnen worden veranderd en beïnvloed op een duurzame manier.

4. Taaloverdracht

Onderwijsinstellingen spelen samen met de thuisomgeving een cruciale rol bij taaloverdracht. Er moet daarom meer onderzoek komen naar eerstetaalverwerving thuis en in de kinderopvang, met het oog op een betere aansluiting op de mogelijkheden en vragen van centra voor Friestalige kinderopvang. Ook naar het Fries op school moet – in samenwerking met het *Taalplan Frysk 2030* – meer onderzoek worden gedaan naar wat werkt in welke omstandigheden (denk aan doorlopende leerlijnen, evaluatie en ontwikkeling van nieuwe methoden). Belangrijk is ook om meer te weten te komen over de ontwikkeling van meertalige geletterdheid, taalontwikkelingsstoornissen bij jonge (meertalige) kinderen, en om op deze terreinen een vergelijkend onderzoek te doen met andere Europese minderheids- of regionale talen. In het algemeen betekent dit dat onderzoek nodig is naar de cognitieve, socio-affectieve en economische effecten van twee- of meertalige verwerving, met het Fries als centrale taal.

5. Effectiviteitsmetingen van taalbeleid en interventies

Het is belangrijk om taalbeleidsmaatregelen en interventies op een systematische manier te evalueren. Daarbij moeten de knelpunten van de implementatie in kaart worden gebracht en goed gedocumenteerd, zodat toekomstige interventies hiervan kunnen leren. Verder is longitudinaal onderzoek gewenst naar de effectiviteit van taalbeleid op lange termijn en voor verschillende groepen.

Prioritering

Binnen deze kerngebieden dient de terugkerende taalsurvey naar de vitaliteit van het Fries in sectoren als het onderwijs, de werkvloer, de overheid, de zorg, het verenigingsleven enzovoort de eerste prioriteit te krijgen. Idealiter wordt tegelijkertijd met de taalsurvey onderzoek naar taalattitudes opgestart, omdat deze van grote invloed zijn op het taalgebruik en het niveau van taalvaardigheid. Resultaten van dit onderzoek kunnen voor de praktijk veel kennis en praktische handvatten opleveren. In een later stadium kan onderzoek naar taalvariatie en taaloverdracht worden gestart, gevolgd door effectstudies, zoals onderzoek naar het effect van *Taalplan Frysk 2030*. Voor een uitgebreidere beschrijving van dit type onderzoek verwijzen we naar het op aanvraag beschikbare document *Voorstellen voor ontwerpen voor een onderzoeksagenda op het gebied van sociolinguïstisch onderzoek*.

2.4 Identiteit

Context

Identiteit speelt een belangrijke rol bij de mate waarin mensen zich gelukkig en welvarend voelen. Het zijn niet alleen basisvoorwaarden als gezondheid, werken en wonen die het welbevinden van mensen bepalen, maar ook de waarden die zij daar voor zichzelf en met anderen aan verbinden. Een doorlopend wetenschappelijk debat of een consistente onderzoeksagenda op het gebied van identiteit ontbreekt momenteel. Tussen de zestiger en negentiger jaren van de vorige eeuw vond longitudinaal onderzoek plaats door de Fryske Akademy aan de hand van enquêtes, terwijl het Fries Sociaal Planbureau in 2016 een panelonderzoek uitvoerde naar wat onder Friese identiteit kan worden verstaan. Daarnaast zijn er individuele onderzoekers geweest die met hun publicaties het onderwerp een belangrijke impuls hebben gegeven of het debat hierover hebben aangezwengeld met bijdragen op uiteenlopend terrein, van middeleeuwse wetsteksten tot aan moderne beeldende kunst en attitudes van plattelandsbewoners. Het voortdurend opduiken van Friese identiteit als onderwerp van hedendaagse podcasts, documentaires, politieke discussies of krantenartikelen getuigt eveneens van een grote en blijvende belangstelling voor dit onderwerp in de samenleving. Dat neemt niet weg dat de stand van wetenschappelijk onderzoek naar Friese identiteit op dit moment niet anders dan fragmentarisch en ad hoc is. Een kennisagenda opstellen voor dit onderzoeksterrein is dan ook meer dan wenselijk. Maar mogelijk is het daarvoor nog te vroeg en moet een eerste stap bestaan uit het inventariseren van recent en lopend onderzoek en het nader bijeenbrengen van de betrokken instellingen en onderzoekers en instellingen.

Veldverkenning

In Visietekst 2.0 van het GFTK is geconstateerd dat identiteit geen vaststaand gegeven is, maar een construct dat, onder invloed van allerlei maatschappelijke factoren, voortdurend aan verandering onderhevig is en om herdefiniëring vraagt. Dat maakt het een in hoge mate interessant, maar ook complex thema, waarbij het niet zozeer gaat om het blootleggen van universele waarheden, maar om juist de meerstemmigheid, veranderlijkheid en contextualiteit van identiteitsclaims als tijd-, plaats- en standpuntgebonden constructies te benadrukken.

Friese identiteit als aandachtsgebied biedt gunstige aanknopingspunten om een brug te slaan tussen wetenschap en samenleving. Die brug betreft een verbinding tussen het abstracte, academische debat over Friese identiteit(en) en maatschappelijke discussies over concrete vraagstukken waarin identiteitsclaims (vaker impliciet dan expliciet) een rol spelen. Daarbij is sprake van tweerichtingsverkeer: enerzijds reflectie op maatschappelijke vraagstukken vanuit stevige theoretische invalshoeken; anderzijds reflectie op theoretische kaders vanuit actuele maatschappelijke vraagstukken. Dit sluit aan bij de agenda's van de deelnemende instellingen, die zich in hun lopende onderzoek in meer en mindere mate op deze vraagstukken richten. Tegen die achtergrond is door de themagroep op het gebied van identiteit voorgesteld om een open programmerend netwerk in het leven te roepen van waaruit onderzoeksthema's of 'velden' worden gedefinieerd.

Een 'veld' kan worden opgevat als een afgebakend maatschappelijk terrein waarin identiteitsvraagstukken een belangrijke rol spelen en waarbij de wisselwerking tussen kenniswerkers en specifieke onderdelen van de samenleving een meerwaarde heeft. Daarbij kan zowel worden aangesloten bij actuele maatschappelijke vraagstukken en evenementen, als bij structurele ontwikkelingen zoals het opstellen van nieuwe kerndoelen voor Fries en de ontwikkeling van Friestalig lesmateriaal voor geschiedenis in het kader van *Taalplan Frysk 2030*. Hieronder volgen enkele voorbeelden van door de themagroep voorstelde mogelijke velden.

Jong in Fryslân

Kernvraag kan zijn hoe en waarom jongeren zich al dan niet thuis voelen in de provincie, welke elementen (*identity markers*) daarin een rol spelen (natuurlijke omgeving, dorps- en stadscultuur, taal, sociale structuren, enzovoort), hoe zij het Fryslân van de toekomst zien en welke beelden en taal zij daarbij gebruiken. De relevante doel- en onderzoeksgroep zouden jongeren op mbo-niveau kunnen zijn, met daarbij een rol voor onderwijsinstellingen, Cedin, FSP, bibliotheken en Afûk en door verbinding te zoeken met de campagne *Yung Frysk*.

Fryslân als exportproduct

Centraal in dit veld staan de beelden van Fryslân in heden en verleden, specifiek gericht op of vanuit niet-Friezen, van Plinius tot Arcadia. Welke elementen spelen een rol, hoe wezenlijk zijn stereotypen, wenselijk gedrag, plaatsen en beelden? En welke dynamiek is in die constante uitwisseling en toetsing van beelden te herkennen?

Fryslân en Europa

Dit veld richt zich op de manier waarop identiteitsvorming plaatsvindt en van invloed is op elk geografisch schaalniveau. Wat gebeurt er in een buurt, een dorp, een (taal)regio binnen Fryslân, op Friese schaal, in relatie tot de natiestaat Nederland en binnen het Europa van de regio's? Wie identificeert zich met welk niveau het sterkst, en waarom? Welke elementen en beelden worden hierbij gebruikt? Welke rol spelen leeftijd, opleidingsniveau, geworteldheid en familiebanden? Waar speelt de tegenstelling stad-platteland en waarom? Hierbij kunnen de instrumenten voor georeferentie worden ingezet, die onder meer bij de Fryske Akademy en Tresoar voorhanden zijn.

Vervolg

Het vormen van een programmerend netwerk kan een stap zijn naar vruchtbare, interdisciplinaire kennisvorming en -uitwisseling tussen de kenniswerkers en de samenleving. Een dergelijk netwerk kan getrokken worden door twee of drie aanjagers van een kerngroep die voortdurend open blijft staan voor nieuwe aanhakers. De keuze om in velden te werken, welke dat zijn en de afbakening daarvan moet daarin nader worden vastgesteld. Een koppeling met het beoogde kennisportaal ligt voor de hand. Om dit programmerende, publieksgerichte netwerk mogelijk te maken is het van groot belang dat er op een structurele manier fundamenteel onderzoek naar geschiedenis, erfgoed, cultuur en landschap van en in Fryslân kan plaatsvinden. Dat betekent dat het onderzoek is dat niet zozeer wordt ingegeven door kortetermijnvragen en -wensen, maar dat bijdraagt aan een grotere contextuele basiskennis.

2.5 Kennisportaal

Context

Gaat het kennisnetwerk enerzijds op zoek naar nieuwe onderzoeksthema's, anderzijds is het belangrijk om vergaarde kennis voor een breed publiek te ontsluiten. Een kennisportaal kan in die behoefte voorzien. Om te beginnen kunnen daarop de profielschetsen van de deelnemers aan het kennisnetwerk en andere relevante instanties een plaats krijgen. Daarnaast kan het portaal zowel fungeren als plek waar eenieder met onderzoeksvragen terecht kan als waar onderzoek naar het Fries te vinden is, inclusief (inter)nationaal onderzoek op het gebied van taalverwerving, taalsociologie, taalpsychologie, enzovoort.

Uit een eerste analyse naar de behoefte aan een kennisportaal zijn de volgende lacunes naar voren gekomen:

- kennisinstellingen weten vaak niet precies van elkaar wat ze doen wat betreft hun onderzoeksprogramma, onderzoeksvragen en soorten onderzoek;
- informatie is versnipperd, er is gebrek aan een totaaloverzicht en structuur van het geheel;
- professionals en burgers weten niet waar ze met vragen terecht kunnen, wat een beperkte kennisontsluiting in de hand werkt;
- er is meer en meer vraag naar werken in netwerkorganisaties en actuele ontwikkelingen vragen om openheid en transparantie door digitalisering;
- bij sommige instellingen is sprake van een historisch gegroeide ontoegankelijkheid en geslotenheid die heden ten dage nog steeds wordt gevoeld, waardoor instellingen zelf niet gemakkelijk hun publiek weten te bereiken.

Doelstellingen

De algemene doelstellingen van het kennisportaal is om zichtbaar, toegankelijk en vindbaar te maken wat je met het Fries of Friesland kunt. Deze algemene doelstelling wordt uitgewerkt in vier specifiekere doelstellingen.

1. Alle Friezen weten waar ze terecht kunnen voor vragen en kennis over Friese taal en cultuur.
2. De kennisinstellingen werken vanuit een gemeenschappelijke agenda, stemmen onderzoek op elkaar af en ontwikkelen samen nieuwe initiatieven.

3. Het werkveld wordt betrokken door het delen van onderzoek en het vertalen van initiatieven naar toepassing in de praktijk.
4. Het vergroten van de betrokkenheid van burgers bij kennisinstellingen, het daar uitgevoerde onderzoek en de resultaten daarvan.

Het kennisportaal richt zich in het bijzonder op de brede doelgroep van docenten en studenten van onderwijsinstellingen, professionals werkzaam bij kennisinstellingen, beleidsmakers van gemeenten, medewerkers uit het bedrijfsleven, andere inzittenden van Fryslân en toekomstige professionals.

Vervolg

Bij de inrichting van het kennisportaal kan gebruik worden gemaakt van bestaande digitale portalen van de Fryske Akademy (*HisGIS, Frysker.nl, Taaldatabank Fries*) en van ervaringen van het Fries Sociaal Planbureau met een regionaal kennisschakelpunt. Achtereenvolgens zijn de volgende stappen nodig.

- Ophalen van informatie uit een lopende enquête over bestaande platformen.
- Inventarisatie van bestaande platformen.
- Vaststellen van doelstellingen van het kennisportaal in het Rûnetafelpetear.
- Genereren van een startbudget voor een haalbaarheidsonderzoek naar het kennisportaal onder de bij het GFTK betrokken kennisinstellingen.

Nadat deze stappen zijn afgerond kan het kennisportaal volgens een drietrapsraket worden ingericht, bestaande uit de volgende onderdelen:

1. basisinformatie (instellingen);
2. co-creatie (projecten);
3. interactie (publiekgerichte thema's).

Korte termijn

Het doel is om op korte termijn een basisportaal te ontwikkelen voor kennisborging en -deling. Voor de start van het project is nodig:

- een kwartiermaker die de haalbaarheid van het kennisportaal wil onderzoeken;
- koplopers die direct willen starten;

- een startbudget van € 1.000 per kennisinstelling
- een bijdrage van de provincie;
- commitment van de deelnemers aan het Rûnetafelpetear.

Lange termijn

Op lange termijn wordt toegewerkt naar een volwaardig portaal voor een programmerend netwerk. Daarvoor is nodig:

- een beheerder (voor het beheer van *content* en ITC);
- een kennismakelaar (voor bemiddeling van vragen van binnen- en buitenuit);
- een programmerend netwerk (voor een netwerk van kenniswerkers).

2.6 Voorlopige opbrengst

De belangrijkste opbrengst van het GFTK is naast de hierboven genoemde visie en gezamenlijke inhoudelijke verkenning vooral het feit dat door de gesprekken de onderlinge samenwerking merkbaar is gegroeid. Instellingen weten elkaar op bestuurlijk en inhoudelijk niveaus steeds beter te vinden, het enthousiasme voor samenwerken is toegenomen en er wordt gewerkt aan gemeenschappelijke plannen voor de langere termijn. Om samen te werken moet je elkaar eerst leren kennen en is er vertrouwen nodig, die investering is nu gedaan. Samen werken aan de kennisagenda van de toekomst is de volgende stap.

3 Vervolg

3.1 Inleiding

Uit het voorgaande kunnen een aantal conclusies worden getrokken. In de eerste plaats blijkt uit een internationale vergelijking met soortgelijke regio's waarin een minderheidstaal wordt gebruikt dat beleid en planning op het gebied van taal en cultuur en een daaraan gekoppelde kennisagenda gebaat zijn bij een langetermijnvisie waaraan een structureel budget is verbonden. In de tweede plaats komt uit de voorstellen van de themagroepen naar voren dat er niet alleen laaghangend fruit is dat op korte termijn kan worden geplukt, maar dat er ook ruimschoots ideeën zijn voor onderzoek die op de langere termijn kunnen worden uitgewerkt. Het doorvoeren van het fundamentele onderzoek en de staande kennisagenda's van de instellingen spelen daarbij een belangrijke rol. Voor een deel betreft het ideeën die een voortzetting vormen van wat er de afgelopen jaren al in gang is gezet en waarop kan worden voortgeborduurd; voor een ander deel betreft dat nieuwe projecten in nieuwe samenwerkingsverbanden. De individuele doelstellingen, het karakter en de reikwijdte van de verschillende instellingen moeten daarbij in de gaten worden gehouden – veel instellingen opereren ook buiten Fryslân. Hiermee worden de contouren voor plannen op lange termijn zichtbaar.

Op het gebied van taal en technologie gaat het daarbij om drie belangrijke deelgebieden: taalmodellering, spraaksynthese en spraakherkenning. Bij sociolinguïstisch onderzoek zijn de volgende vijf kerngebieden aangewezen: taalvitaliteit, taalvariatie en -verandering, taalattitudes, taaloverdracht, en effectonderzoek. Deze gebieden vormen stuk voor stuk strategische lijnen waarlangs toekomstig onderzoek kan worden uitgezet binnen de kennisagenda op langere termijn. Bij verschillende instellingen gebeurt al het nodige op deze terreinen; deze initiatieven kunnen nu aan elkaar gekoppeld worden. Een andere strategische lijn wordt gevormd door het thema identiteit. Binnen de groep die zich op dit thema richt loopt de discussie nog welke onderwerpen c.q. velden zich het beste voor nadere uitwerking lenen. Dat heeft ook te maken met de breedte van de groep waarin identiteit in taal, cultuur, erfgoed, geschiedenis en literatuur centraal staat. Het lijkt daarom wenselijk om dit thema – net als bij sociolinguïstisch onderzoek – in een aantal compartimenten onder te verdelen, zodat de verschillende onderdelen individueel en op

vraagstelling en prioriteit kunnen worden toegespitst. Hier moet dan in het vervolgtraject een aparte agenda uit voortkomen, door middel van gesprekken tussen de instellingen. De vierde themagroep, tenslotte, is van een wat ander kaliber dan de drie voorgaande, omdat deze zich niet zozeer richt op een specifiek onderzoeksthema als wel op het samenbrengen en uitwisselen van onderzoeksvragen, -producten en resultaten in een kennisportaal. De haalbaarheid, doelstellingen aanpak en inrichting daarvan vergen nog de nodige voorbereiding en afstemming.

Voor de ontwikkeling van een kennisagenda moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan. We noemden al een langetermijnvisie met een structureel budget. Andere belangrijke condities voor het welslagen van een gezamenlijke kennisagenda betreffen de structuur van het kennisnetwerk, de samenwerking tussen de deelnemende instellingen en de communicatie tussen de deelnemers onderling en met de buitenwereld. Ook een duidelijke positie van de provincie in het netwerk of juist als ondersteuner van het netwerk, is noodzakelijk. Daarnaast zijn ook de erkenning van de status, de doelstellingen, het karakter, de expertise en de agenda per instelling van belang. Die bepalen de plek van een instelling in de kennisinfrastructuur en de deelname aan de kennisagenda. In wat volgt gaan we nader op deze punten in.

3.2 Langetermijnvisie

Zoals eerder is opgemerkt is beleid ten aanzien van taal en cultuur een kwestie van lange adem. Het is daarom zaak niet zozeer in jaren maar in decennia te plannen, zoals instellingen dat individueel al doen en zoals men dat ook graag op provinciaal wil zien. De ervaringen in met Fryslân vergelijkbare regio's bevestigen dat. Tijdens het DINGpetear Kennisynfrastructuur Frysk in maart 2022 werd gesuggereerd om naar 2051, honderd jaar na Kneppelfreed, als stip op de horizon toe te werken. Dat kan ook 2055 (invoering van Fries in het lager onderwijs), 2056 (Fries in de rechtbank toegestaan) of een willekeurig ander jaartal zijn, zolang maar duidelijk is dat bij de ontwikkeling en implementatie van een kennisinfrastructuur voor Friese taal en cultuur een lange termijn in acht genomen moet worden. Aan die langetermijnvisie mag een ambitieus streefdoel worden gekoppeld met een pakkende titel die alle Friezen aanspreekt en die rechtstreeks in de BFTK kan worden opgenomen. Waar mogelijk wordt ook de visie gekoppeld aan de BFTK en aan andere

provinciale, nationale en Europese agenda's. Daarbij ligt een duidelijke rol voor de provincie weggelegd. We gaan er daarbij vanuit dat de provincie in overleg treedt met de betreffende kennisinstellingen, met inachtneming van eigen agenda, beleid en reikwijdte van elke instelling.. Deze kennisagenda betreft het provinciale niveau en de punten waarop de instellingen elkaar raken, van fundamenteel tot publieksgericht onderzoek.

3.3 Financiering

Bij een langetermijnvisie past een budget dat voor langere tijd structureel wordt vastgelegd, zodat de betrokken instellingen niet elk jaar afhankelijk zijn van de vraag of een project waaraan gewerkt wordt kan doorgaan of niet. Daarnaast lijkt het raadzaam om een startbudget beschikbaar te stellen voor het verkennen van onderzoek op een bepaald terrein of om de haalbaarheid van een bepaald onderzoeksthema te peilen. De bedoeling van een dergelijk budget is vooral om door het uitzetten van een kleine vis een grotere vis binnen te halen. De omvang van dat bedrag kan worden bepaald op basis van concrete aanvragen die daarvoor worden gedaan (of omgekeerd door het beschikbaar stellen van een van tevoren vastgesteld budget waarvoor aanvragen kunnen worden ingediend). Wat het binnenhalen van grote vissen betreft, moet vooral worden gedacht aan financiering op nationaal niveau (denk aan NWO, NRO, NWA) of in internationaal verband, c.q. Europese gelden. Dat laatste is tijdrovend en lastig, maar niet onmogelijk. Instellingen en onderzoekers wordt aangeraden om daarbij vooral gebruik te maken van de ondersteuning die de provincie biedt in de vorm van de *Friese Projectenmachine* en *Europe Ready Fryslân* en de samenwerking aan te gaan met andere minderheidsregio's. Dat laatste kan ook een optie zijn bij investeringen in taaltechnologie, als de mogelijkheid zich voordoet om gezamenlijk een toepassing te ontwikkelen, dan wel gebruik te maken van een bepaalde toepassing die al voor een andere taal is ontwikkeld.

3.4 Organisatorische structuur

Net als in Baskenland en Wales is voor de overheid c.q. Provinsje Fryslân een centrale rol weggelegd in de kennisinfrastructuur van de Friese taal en cultuur, waarbij de kaders worden aangegeven, ambities worden geformuleerd en middelen ter beschikking worden gesteld. Een verstandige overheid doet dat uiteraard in nauw overleg met betrokkenen c.q. vertegenwoordigers van de kennisinstellingen. In feite is de structuur daarvoor met de

instelling van het GFTK (met een kernteam, werk- en eventuele themagroepen) en een Rûnetafelpetear (dat de voorstellen van het GFTK beoordeelt) al aanwezig. De gehele keten van fundamenteel tot publieksgericht onderzoek doet mee, waarbij per thema een bijdrage kan worden geleverd en nieuw thema's kunnen worden aangedragen. Aangereaden wordt om de in het leven geroepen structuur voor langere tijd te continueren. De toekomstige wetenschappelijke adviseur van provincie zou tot voorzitter van dit GFTK 2.0 kunnen worden benoemd en daarvan het aanspreekpunt vormen. Door middel van een handtekening van de betrokken instellingen committeren zij zich aan het GFTK 2.0. Wetenschappelijke verantwoording kan worden afgelegd via de daarvoor gebruikelijke procedures bij de deelnemende kennisinstellingen of door middel van een reguliere (bijvoorbeeld vijfjaarlijkse) visitatie van het GFTK.

3.5 Samenwerking en communicatie

Samenwerking tussen wetenschappelijke instellingen in Fryslân vormde de aanleiding tot de instelling van het GFTK. Die samenwerking is in de afgelopen anderhalf jaar, in weerwil van COVID-19, goed van de grond gekomen en kan nog verder worden uitgebouwd. Goede communicatie tussen alle betrokkenen en voortdurende uitwisseling van kennis, ideeën en ervaringen is daarvoor een voorwaarde. Een kennisportaal zoals voorgesteld in § 2.5 kan daarin een belangrijke rol vervullen, niet alleen voor de communicatie tussen de bij het GFTK betrokken instellingen, maar ook voor de informatieverstrekking en -uitwisseling van hun netwerkpartners en in ultimo voor de gehele Fries mienskip. Daartoe behoort ook het beschikbaar stellen van taaltechnologie en digitale hulpmiddelen. Het kennisportaal kan tevens een platform zijn waarop belangstellenden zich kunnen aanmelden als deelnemer aan onderzoek of als vrijwilliger om mee te helpen bij lopend onderzoek. Daarnaast valt te overwegen, met het oog op nieuwe aanwas, om zich specifiek op jongeren te richten, met name studenten van roc's, NHL Stenden, RuG, RuG Campus Fryslân, UU en UvA.

3.6 Samenvattend

Om met de verdere uitwerking van de kennisagenda door te kunnen gaan is het commitment van de provincie nodig om de ingeslagen weg te ondersteunen en om deze van een organisatorische en financiële impuls te voorzien voor de realisatie ervan. De

aanbevelingen die in het voorgaande naar voren zijn gekomen, worden hieronder puntsgewijs samengevat.

- Neem de door de Taskforce Fryske Akademy geformuleerde aanbevelingen over.
- Neem als provincie centrale verantwoordelijkheid bij de ontwikkeling van taalbeleid en een kennisinfrastructuur.
- Treed daarbij in nauw overleg met betrokken kennisinstellingen.
- Stel een langetermijnvisie op.
- Koppel daar een structureel budget aan.
- Formuleer een ambitieus streefdoel.
- Relateer de visie aan andere lopende agenda's (gezamenlijk en per instelling).
- Prioriteer onderzoek (zowel op korte als op lange termijn).
- Heb daarbij oog voor zowel fundamenteel als toegepast onderzoek.
- Concretiseer onderzoeksvorstellen (wat, wie, hoe, wanneer, hoeveel).
- Probeer onderzoek aan onderwijs te relateren.
- Probeer samen te werken met andere minderheidsregio's.
- Maak gebruik van ondersteuning bij Europese aanvragen.
- Maak waar mogelijk gebruik van voor andere talen ontwikkelde digitale toepassingen.
- Continueer voor langere tijd het GFTK.
- Laat betrokken kennisinstellingen zich committeren aan het GFTK.
- Omarm de diversiteit van het kennisnetwerk en laat elke instelling vanuit eigen expertise, agenda en beleid daaraan een bijdrage leveren, zodat men elkaar versterkt.
- Breng bestaande kennis, projecten en instellingen bij elkaar en verbind deze met het publiek.
- Laat kennisinstellingen verantwoording afleggen via de gebruikelijke procedures.
- Zorg voor adequate, open en transparante communicatie.
- Richt daarvoor een kennisportaal in.
- Stel daarop (of elders) ook digitale hulpmiddelen beschikbaar.
- Gebruik het kennisportaal als platform voor vrijwilligers en voor deelname aan onderzoek.
- Betrek jongeren bij het onderzoek.

Bijlage: Geraadpleegde beleidsnotities en andere documenten

Afûk (z.j.). *Sichtber Frysk, Frysk sichtber. Afûk Beliedsplan 2020-2024.*

DINGtiid (2020). *Opzoek naar nieuwe dynamiek. Adviesnota betreffende de kennisinfrastructuur van het Fries.*

Fries Museum (z.j.). *Fierder. Meerjarenplan 2021-2024.*

Fries Sociaal Planbureau (z.j.). *Beleidskader Fries Sociaal Planbureau.*

Fryske Akademy (2019). *Rapport van de Taskforce Fryske Akademy.*

HOAF (2016). *Hoger-Onderwijsakkoord Fryslân.*

Kingma, J. T. (2022). *In takomstbestindiche kennisynfrastruktuer yn Fryslân. In komparatief ûndersyk nei regionale taalyinfrastruktueren yn Euyropa. Mercator/NHL Stenden.*

Kuiken, F. & IJssennagger, N. (2021) *Visietekst 2.0 Gearwurkingstrajekt Fryske Taal en Kultuer (GFTK).*

Kuiken, F. & IJssennagger, N. (2021) *Visietekst 2.1 Gearwurkingstrajekt Fryske Taal en Kultuer (GFTK).*

Lectoraat Meertaligheid en Geletterdheid NHL Stenden (2021). *Fyzje op de Fryske taal en kultuer yn it ûnderwiis.*

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties/Provinsje Fryslân (2018). *Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer 2019-2023.*

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties/Provinsje Fryslân (2018). *De Taalskipper Frysk.*

Provinciale Staten (2020). *Beleidsbrief Fryslân en Europa 2020-2023.*

Provinsje Fryslân (2019). *Geactualiseerde Kennisagenda Fryslân 2019-2025.*

Provinsje Fryslân (2019). *Nij Poadium. Kunst & kultuur, taal & onderwijs en erfgoed in Fryslân 2021-2024.*

Provinsje Fryslân (2021). *Taalplan Frysk 2030.*

Provinsje Fryslân (z.j.) *Geluk op 1. Vernieuwen in vertrouwen. Bestuursakkoord 2019-2023.*

RUG/Campus Fryslân (2017). *The Multilingualism Laboratory.*